

מחודש

פרשת מקץ

צער גלות מצרים, צער העולם, וצעריו של יוסף

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְרַעְיָה חָלַם וַהֲנִיחַ עֲמֹד עַל הַיָּאֵר: (מא, א)

פניני וחידושי אור החיים הק'

כשרואים ריבוי מתקרב הרעב

וַיִּפְתָּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם וּגְו' וַיַּחֲזֹק הָרָעָב (מא, ט). טעם שפתח כל האוצרות, ולא הספיק בצריך. ... גם אולי שנתכוון לפתוח כולן, כדי כשיראו אנשי העיר כל הריבוי לא ירעבו, כי הרעב יכנס בלב אדם כשיראה שיש מחסור, וכשיראו כל אוצרות הנפתחות, יתקרב חום הרעב שבלבם בוער. ואף על פי כן מודיע הכתוב וַיַּחֲזֹק הָרָעָב, ולא הועיל בהם לצד חוזק הרעב:

מנהל אוצרות צריך להיות מלומד בחכמות

אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם (מא, ז). אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם, לדעת אופן אוצרות התבואה לבל תרקב, וזה מהתבונה. ואומרו וְחָכָם שידוע כלליות החכמות, לדעת חכמת התשבורת וההנדסה והמספר. והקדים נָבוֹן, כי הוא דבר המעבב יותר, כדי שתתקיים התבואה:

בשנות השבע היו צריכים לתת חומש

וַחֲמִשָּׁה אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְעַת שָׁנֵי הַשָּׁבָע: (מא, ז). או יאמר וְחִמֵּשׁ, שיקח הוא מכולן חמישית לפרעה, הגם שהמשפט הוא מועשר (ש"א ח יז), יקח בשנים אלו חמישית, בשכר הודעת הדבר ממנו:

אין בדומה ליוסף, לא מיניה ולא מקצתיה

הַנִּמְצָא בָּזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ: (מא, ז). טעם שלא אמר הַנִּמְצָא אִישׁ אֲשֶׁר וּגְו' כֹּזֵה, כי אז היה נשמע כי נמצא איש אשר בו רוח אלהים אלא שאינו בדומה, ולא כן נתכוון לומר, אלא שלא נמצא מין זה שיש בו רוח וגו', לא ממנו ולא מקצתו:

אִין נָבוֹן וְחָכָם פְּמוֹדָ: (ס, ט). פִּירוּשׁ אִין נָבוֹן וְחָכָם שיהיה ראוי לעשות דבר זה כְּמוֹתָ, שאתה יש בך רוח אלהים כמו שאמר למעלה, שהוא יותר מנבון וחכם:

יוסף נתברך - בבנים עושר וכבוד

וַיְלִיץֵהָ יֹדֵד שְׁנֵי בָנִים וּגְו' קֶשֶׁר הכתוב עם שלמעלה ממנו. לומר השגת הטוב של יוסף בשבע שני שבע, כי מלבד כי צבר בר הרבה והצליח, גם כי נזכר לטובה בבנים, וקריאת שם בניו כן יגיד כי הוא שבע רצון, כי נשאו ה' כל עמלו (פס' מא) והפרהו ה' (פס' נב), ופריה זו כוללת בנים ועושר וכבוד:

היראה היה ניכר על פני השבטים

וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לָכֵן אֶל תִּירָאוּ (מג, כג). ואומרו אֶל תִּירָאוּ, לפי שהוכר בפניהם היראה שהיו יראים, דכתיב (פס' יח) ויראו האנשים:

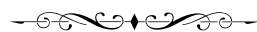
הרגיש בחלומו כי היה חולם חלום, לזכר ראותו דברים מופלאים כאשר זכאר, הרגיש כי אין זה מהדברים ההווים בעולם, ואין זה אלא חלום. וכוונת הכתוב בהודעה זו היא, להגיד סימני החלום אשר יצטדק, והוא כאשר ירגיש האדם בחלום כי הוא שלם בדעתו להבחין דבר, עד שישיכיל לדעת דברים שלא יתכן היות בהקיץ, וירגיש כי הוא חולם, זה יגיד כי אין חלומו בלבול הדעת וערצוב השכל ורוחות יתעללו בו, אלא מודיעים אותו עליונים למעלה עתידות:

וַיְהִי מִקֵּץ. טעם אומרו לשון כער, כי עתה יתחיל לסובב סביבת גלות מצרים. והגם שהגלות כבר נגזרה גזירתו משנים קדמוניות, הלא אמרו רבותינו כי לא נגזר שיהיה במצרים שהוא פור הַפְּרָזָל (דברים ד ט), וכמו שכתבו התוספות במסכת שבת (י ד"ה ה"ג נהגלגל), וכמו שכתב הראב"ז (הל' תשובה פ"ו ה"ה) כי המצרים הוסיפו ללער יותר ממה שאמר הכתוב (לעיל טו יג) וַיַּעֲבְדוּם יָעֲנוּ וגו':

עוֹד אמר לשון כער, לזכר בקורת רעב, כי הקדוש צריך הוא כביכול לו קָר בצרת עולמו, ולא ולמד ממה שדרשו ז"ל (מגילה י): בפסוק (שמות יד ט) ולא קרב זה אל זה וגו' ובקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה!:

עוֹד ירמוז ללערו של אותו לדיק, שנתעבב עד ששלמו שתי שנים אחר חלומו של שר המשקים, כי אז היה לו ללכת, כאומרו ז"ל (בר"ר פט ב) וזה לשונו: "בשביל שאמר (לעיל מ יד) 'פִּי אֶס וְכִרְפִּנִי' וְהִזְכַּרְתִּי נִיתוּסְפוּ שְׁנֵי שָׁנִים", הרי שהוסיפו לו שתי שנים בלער. ותמלא שאמרו ז"ל (בר"ר סא א) וַיְהִי מִקֵּץ, קֶז שָׁם לַחֲשָׁד' (אויב כח ג). ולפי זה יכוין על זה הדרך, וַיְהִי מִסִּבַּת קֶז, שהוא יצר הרע שנקרא קֶז פֶּל פֶּשֶׁר (לעיל ו יג), והוא סיבה ללערו של לדיק שנתים ימים:

ובזה הרווחנו גם כן תחלת זה החשבון של שנתים, שהוא לחלומו של שר המשקים, שהיה זמן זכירת יוסף לטובה. וטעם שתי שנים, בשביל שאמר 'וְכִרְפִּנִי' וְהִזְכַּרְתִּי, כנגד כל זכירה מנע ה' זכרנו בראש השנה שהוא זמן הזכרון:

חלומו של פרעה הזכיר את שר המשקים

וּפְרַעְיָה חָלַם. הנה לזכר שהיא תחלת ההודעה היה צריך לומר 'חולם פרעה', או 'חלום פרעה'. אכן הכתוב מוסב אל ענין ראשון, סספר בפרשה שקדמה חלומו של שר המשקים, לענינו הוסיף לומר וּפְרַעְיָה גם כן חולם. והכוונה בזה, כי אם שר המשקים לא ראה לזכרו על ידי חלומו עשה ה' שגם פרעה יחלום, ובזה נתחייב בעל כורחו לזכרו. ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך, וְלֹא זָכַר שֶׁר הַמִּשְׁקִים וּגְו' (לעיל מ כג) וַיְהִי מִקֵּץ וּגְו' וּפְרַעְיָה גם הוא חולם וגו', וַיִּדְבֹּר שֶׁר הַמִּשְׁקִים בעל כורחו ללמד וגו' (פס' ט), וְשָׁם לָתֵנוּ וגו' וַיִּפְתָּר לָנוּ וגו' (פס' יב):

פרעה חלם חלומו שנתיים בתמידות

עוֹד אפשר שיכוין לומר כי שנתים ימים וּפְרַעְיָה חולם בתמידות חלום זה, אלא שלא היה יודע שחלם, ולסוף שנתים חלם ולא שנה:

סימן להבחין חלום שהוא גילוי עתידות

עוֹד יראה באומרו וּפְרַעְיָה חולם, לומר שגם פרעה עממו

ג' דברים ביד הקב"ה ללא שליח

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל פְּרֻעָה חֵלֹם פְּרֻעָה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה הַגִּיד לְפְרֻעָה: (מא, כה)

מי זה האיש, אף על פי כן אחר האמת תמד גורלו במה שמנע הפתרון מכל חכמיו וגילה לו את יוסף, על ידי שר המשקים שספר לו העובר עליו, ונתגלגלו הדברים ונתגלה לו יוסף, וישיטתו על ארץ מצרים: ואומרו הגיד לפרעה, פירוש שיש סיפוק בידו לעשות תיקון, כמו שאמר לבסוף (פסוק לג-לד) יִרְאָה פְּרֻעָה וְגו' וְחִמְשָׁה וְגו':

את אשר האלהים וגו'. יתבאר על דרך אומנם ז"ל (בבבס) (ה) 'שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְכַרֵּץ עֲלֵיהֶן [בַּעֲמֻלָּה] וְהֵם שָׂעֵב וְרַעֲב וּפְרִנָּס [טוב]'. והוא אומרו את אשר האלהים עושה בכבודו, שלא על ידי שליח, הגיד וגו'. שבע – אלו שני שָׂעֵב, רעב – אלו שני רעב, פרנס – ירא פרעה איש וגו' (פס' לג). והגם שלא אמר לו

וַיִּרְא יוֹסֵף אֶת אָחִיו וַיְבָרֵם וַיִּתְּנֵם אֱלֹהִים וַיִּדְבֹּר אֹתָם קִשּׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם וְגו': וַיִּבֶר יוֹסֵף אֶת אָחִיו וְהֵם לֹא הִבְרִיחוּ: וַיִּזְבֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלָמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגְּלִים אֹתָם לְרֹאוֹת אֶת עֲרֹת הָאָרֶץ בְּאֹתָם: (מב, ז-ט)

התנכרות יוסף אל אחיו

גם בלב השני יתעורר בחינת הזכרון, כי הלכדות יגידו סודות נעלמים כאומרו (משלי כז יט) 'פְּמִיִּם הַפְּנִיִּם לַפְּנִיִּם כֵּן לֵב הָאָדָם לְאָדָם', וידקדקו בעינים, במלת, בדיבור, והידיעה הולכת וגדלת עד שישלים הבחון, אף על פי כן מודיע הכתוב שהם לא הבירוהו. והטעם לאל ראותו ברום המעלות, החליטו הבחינה, והרחיקו מלבם מחשוב דבר זה:

יוסף נתכוין לכפר עונם

וַיִּזְבֹּר יוֹסֵף וְגו' וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגְּלִים אֹתָם וְגו'. פירוש לאל שזכר החלומות אשר חלם להם כפי האמת, והם חשדוהו כי שקר בפיו ואומר מה שהוא מקוה להתגדל עליהם, גם הוא נתכוון לכפר עונם, ויאמר להם מרגלים אתם לראות וגו', ואין בפיכם נכונה:

וירא יוסף את אחיו. פירוש, ראה אותם בראיית אחים והכיר אחיהם להם, לאל שאליהם היה מתנכר, והוא אומרו ויתנבר אליהם, פירוש למה שהם אינם מכירים אותו, לא יקפידו על דברו אליהם קשות, כי הוא להם איש נכרי. ועשה כן, להביא בנימין, כמו שגילה לבסוף (פסוק כ). גם לבחון בהם באמצעות המתגלגל, לידע מחשבותם אליו באותו מצב, ונתגלה לו כי מתחרטים הם על אשר כבר עשוהו, ולחטא יחשבוהו:

הלבבות מעוררים ומכירים זה את זה

ויבר יוסף וגו'. פירוש הגם שהוא הכירם לאל שהניחם בחתימת זקן, ומטבע אנושי פְּשָׁתוֹלֵל הידיעה בלב אחד מהשנים

חשבון הנפש על מה הגיע להם צרה הזאת

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבֹל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרָת נַפְשׁוֹ בְּהַתְּחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמַעְנוּ עַל בֶּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת: (מב, כא)

עמהם והוא לא היה בתוך המוכרים, לזה הכריחו ואמרו אבל אשמים וגו', פירוש הן אמת חס נאמר שהכרה באל בעד המכר יקשה לנו [הרי] ראובן לא מכר, אבל אשמים וגו' אשר ראינו צרת נפשו וגו' כשראו לשלוח יד בו, ובדבר זה היה ראובן שוה עמהם, ההוא אמר השליכו אותו אל הבור (לעיל כז כב) ופשיטא כי יתחנן יוסף אליהם ביותר בהשליכו אל הבור, לפחד הגפילה והבל הבור והגחשים ועקרבים, גם למות שמה ברעב ובצמא, ואין כך מיתה משונה כזו, ויחנן קולו להם ולא שמעו לקול תחנונו, ובזה יד ראובן עמהם. והוא אומרו על בן באה אלינו, פירוש יחד הכרה:

ובל זה כשנאמר כי דבריהם אלו היו כשהכניסום במשמר (פס' יז), וטעם כסדר הכתוב דבריהם באחרונה הוא, לאל שלא רצה להפסיק תוך כל דברי יוסף. אבל חס נאמר שדבריהם אלו היו אחר שהסכימו לאסור אחד מהם והם יעלו לשלום, כסדר הכתוב (פס' יט) כִּרְיָד לַתֵּת טַעַם לָמָּה לֹא נַתְּעוּרָו לַחוּשׁ לַאֲשַׁמַּת אַחִיהֶם עַד עַתָּה:

ואולי כי קודם לא הרגישו, וחשבו כי אדם בעל בחירה וראון להרע, ולא עון יוסף גורם, כי לדעתם מחויב היה להם

ויאמרו וגו' אבל. תיבת אבל אין לה משמעות כאן. והמתרגם אמר בקושטא, וגם עליה דן אנכי, למה הולכנו לומר בקושטא. עוד למה האריכו לשון לומר אשר ראינו וגו' ולא אמרו סתם, ועוד היה להם לומר 'אשר מכרנוהו', שהוא תכלית העון:

ואולי שנתכונו לומר להיות שאלדו בטעם כרה זו חס הוא בשביל מכר יוסף, ודחו טעם זה כפי מה שכתבתי למעלה (זו כ) שכפי הדין דנוהו להריגה, ואם כן המכר שעשו לו הוא אדרבה מדת החסד. ואם על שגרמו צרת אביהם, אדרבה דבר זה יוסיף לו מכאוב, ולא יעשה ה' יסורי עון כער אביהם בדבר שגידל עוד כער על כערו. ואשר על כן לא מצאו עון ואמרו אבל אשמים וגו' אשר ראינו וגו', פירוש שעל כל פנים היה להם לרחם עליו בראות אחיהם מתחנן על סכנת נפשו, ונתאכזרו עליו, ודבר זה מגונה ללדיקים לעשותו, על בן באה וגו':

או יראה על זה הדרך, להיות שראו כולם יחד באל למשמר חשבו בדעתם בשל מי הרעה, ולהיות שמכר יוסף היה לאלות בין עיניהם, כשצאו לתלות בו מצאו סתירה לדבר, מצא ראובן שנתפס

פניני וחידושי אור החיים הק'

השתדלות לפרנסה יש בו חיוב לגשמי ורוחני

וְנִחְיָה וְלֹא נָמוּת: (מג, ז). **טעם** הכפל, נתכוון לומר, כי אם לא יעשו כן יתחייבו בנפשם בדין העליון, ונמצאים מתים בעולם הזה ונידונים לעולם הבא. ובהשתדלותם בדבר, יחיו בעולם הזה, ולא ימותו לעולם הבא:

וְנִחְיָה וְלֹא נָמוּת וּגו' (מג, ח). **או** ירצה, שאם לא ילכו, עתידים למות בעולם העליון, כי יאמרו ה' להם למה לא טרחו לחיי נפשם:

יוסף התאמץ בכדי למצוא את אחיו

וְיוֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט עַל הָאָרֶץ הוּא הַמְּשַׁבֵּיר לְכָל עַם הָאָרֶץ וַיִּבְאֵהוּ אֲחֵי יוֹסֵף (מג, ו). **פירוש** הגם שהוא השליט, ואין דרך שלטון להתטפל במכירת התבואה, ומה גם בכל כך טורח המופלא, אף על פי כן הוא המשביר לכל עם הארץ, וטעמו כמזכיר עמו, להכיר ברדת אחיו:

מרגלים בחרים כ"א ממשפחה אחרת

בְּלִנְיָ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחֲנוּ וּגו' (מג, יא). **פירוש** ובזה אין מקום לחשד ריגול, כי המרגלים יבחרו להיות מענפים רבים. וכמו כן תמצא במרגלים ששלח משה (במדבר יג ז), וגם שנים ששלח יהושע לא היו בני איש אחד (במדבר יג טז), כי כן דרך הבוחן בענין זה:

בניו של אדם חביבין עליו ממונו

גַּם אֶתָּה גַּם טַפְּנִי: (מג, ח). ואומרו **גם טפני** באחרונה, כי בניו של אדם חביבין עליו מגופו. וצא ולמד מדוד שאמר על אבשלום הגם שהיה רודף אביו, 'מי יתן מותי' וגו' (ש"ב יט א):

חכמת הנוכלים - להראות עצמם נאמנים

הֲרַעַתְּם אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם: (מג, ה). **עוד** ירצה באומרו **הרעותם אשר עשיתם**, פירוש בהשבת הכסף, כי באמצעות דבר זה גילו אדעתם כי מה שהחזירו הכסף, זה אדרבא מהרשע עשו כן, להחזיק אותם באנשים בעלי אמונה, שבאמצעות זה יאמינו בהם, וימצאו מקום לגנוב דברים יקרים וחשוב מכסף המושב, כי מחזיק הגביע ליקר הערך מהכסף שהשיבו עמהם:

מעון יוסף, כי לא יארע לו דבר בלתי הגון, לזה דקדק לומר **תנה אותו על ידי ואני אשיבנו**, מה שאין כן שאר אחים כי הם אשמים במכירת יוסף:

כמו שפירשנו במקומו (ספ' פס' כ), מה שאין כן כשאמר להם **אחיכם אחד יאסר וגו'** (פס' יט), וייעשו כן (פס' כ), פירוש יקדו הם אחד מהם, בזה נתעוררו מהגלמה כי הוא עון יוסף, כמו שהם נתאכזרו על אחיהם, לזה בא להם הצער בדרך זה שאסרו אחד מהם ביד איש נכרי. וכבר רשמתי בכמה מקומות כי העון **יוליד בדמותו בללמו**, בסוד אומרו (תהלים סב יג) **תִּשְׁלַם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׂהוּ**, וכמו כן הדברים כאן שהכאיב להם לבס בלתי אחיהם. והוא אומרו **אבל**, פירוש אם היה המקרה זה בדרך אחר, לא היינו מלדיקים שעל סיבת יוסף **באה אלינו**, אבל עתה ודאי **אשמים אנחנו** [על אחינו] אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו:

ועוד היה להם ללמוד, כיון שנתייחד שמעון לכתוב (פס' כד) **וַיִּקַּח מֵאֶתָּם אֶת שְׁמֹעַיִן**, מזה ידעו כי דבר יוסף הוא הסובב, כי זה הוא היועץ עשה רעה על יוסף, לכתוב (לעיל לו יט) **וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו**, ואמרו ז"ל (פסיקתא כאן, זוהר ח"א קפד, ועוד) שהם שמעון ולוי:

ראובן התערב רק על עוה"ב, ויהודה התערב אף על עוה"ב

וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל אָבִיו לֵאמֹר אֶת שְׁנֵי בְנֵי תָמִית אִם לֹא אֲבִיָּאֵנוּ אֵלֶיךָ תִּנָּה אֹתוֹ עַל יָדֵי וְאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ: (מג, לו)

לאמר את שני בני וגו'. טעם אומרו **לאמר** במקום זה, נתכוין לומר כי לא הוליא מפיו דבר זה בפירוש משום קללת חכם (מכות יא), אלא אמר דבור שהמובן ממנו הוא זה, ולא הוליא מפיו בפירוש מיתת בניו:

ואומרו **את שני בני וגו'.** פירוש שנים מהנמצאים כי ארבעה היו לו. ואומרו **תמית** [וכונחו] תעניש, ומלינו עונש כזה כאומרם ז"ל (ויק"ר ז א) **בפסוק** (דברים ט כ) **וַיִּבְחָלְהוּ הַתְּלָנִף וּגו'.** וטעם שלא ראה ראובן לחייב עצמו אלא בשנים, לכך כי הוא עונש עליון שיהיה חסר מלכות פריה ורביה, לזה לא שעבד אלא דבר שאינו מזיק לעולם הבא. ולזה נתחכם יהודה כשראה שלא נתלצה אצלו לדברי ראובן, ואמר (להלן מד לב) **וְקִטְטֹתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים**, סָפֵן עצמו גם בעולם עליון:

תנה אותו על ידי. אולי כי בטוח היה להיותו נקי ובר

טעם השמנת הכוס באמתחת בנימין

וַיִּצֹו אֶת אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ לֵאמֹר מִלֵּא אֶת אֲמִתַּחַת הָאֲנָשִׁים וּגו': וְאֵת גְּבִיעֵי גְבִיעֵי הַכֶּסֶף תִּשִּׂים וּגו': (מג, א-ב)

לראות אם יתנו נפשם על בנימין, ובאמצעות זה יכיר כי מודדין מדידת אחוה עם אחיו, ויכפר להם עונם. השלישי לרמוז להם ענין הגניבה, אולי יתחילו להרגיש כי יש מי שמכיר מעשיהם בצית הלז, וכן מלינו לו שהיה רומז להם הדבר בפירוט אחרים, לכתוב (לעיל מג לב) **וַיִּשְׁבּוּ לְפָנָיו הַבָּכָר בְּבִלְתּוֹ וּגו',** וכאלה רבות:

מלא וגו'. ואת גביעי וגו'. כריך לדעת טעם יוסף בעניינים אלו. ואם לצערם, הלא מעשיו מוכיחים כי גמר בלבו השלום, ואכל ושתה עמהם והראה להם שלום. ואולי כי נתכוין לשלש דברים: הראשון כדי שיכופר להם עון הגניבה שגנבוהו, היה עושה להם דברי חסד, כדי שיהיה הבושת על מין העון עצמו של יוסף, ויכופר עונם. והשני